

VOJENSKÉ ZDRAVOTNICKÉ LISTY

ROČNÍK LXXIV

DUBEN 2005

ČÍSLO 2

OMAMNÉ A PSYCHOTROPNÍ LÁTKY – METODOLOGIE PROFESNÍCH TESTŮ PRO POTŘEBY ARMÁDY ČESKÉ REPUBLIKY

¹Pplk. MUDr. Miloš SOKOL, ²prof. MUDr. Josef FUSEK, DrSc., ³pplk. MUDr. Petr NAVRÁTIL

¹Vojenský ústav soudního lékařství Ústřední vojenské nemocnice, Praha

²Univerzita obrany, katedra vojenské toxikologie Fakulty vojenského zdravotnictví v Hradci Králové

³Odbor vojenského zdravotnictví Sekce podpory Ministerstva obrany ČR, Praha

Souhrn

Autoři příspěvku předkládají přehled testování drog (omamných a psychotropních látek) v některých armádách NATO (tzv. profesní testy), analýzu současného stavu této problematiky v České republice a především návrh metodologie testování vypracovanou pro potřeby Armády České republiky, včetně nutných legislativních a praktických kroků k zahájení profesního testování v AČR.

Klíčová slova: Drogy; Omamné a psychotropní látky; Toxikologická analýza; Profesní testování; Chain of custody; NATO.

Narcotic and Psychotropic Substances – Methodology of Professional Tests for Czech Army Needs

Summary

The authors of this article present a drug testing survey carried out in some of the NATO armies (professional tests) and the analysis of the present status of this problem in the Czech Republic. Above all, they present a testing methodology proposal elaborated for Czech Army needs, including legislative and practical steps which should be performed to begin the professional testing in the Czech Army.

Key words: Drugs; Narcotic and psychotropic substances; Toxicological analysis; Professional testing; Chain of custody; NATO.

I. Úvod

V podmínkách budování profesionální Armády České republiky (AČR) je vedle požadované odborné kvalifikace uchazeče o službu v armádě i stálého stavu důležitým faktorem velmi dobrý zdravotní stav (psychický i fyzický). Je jistě nežádoucí, aby do AČR vstupovaly osoby se skrytým abúzem omamných a psychotropních látek (dále jen OPL), případně měly tendenci experimentovat s těmito látkami. Kontrola vojáků z povolání nebo studentů vojenských škol, zda nezneužívají v průběhu služebního zařazení OPL,

je implikována do kontrolních mechanismů řady vyspělých armád NATO. Vysoké nároky na povolání v ozbrojených složkách, účast v zahraničních misích s odloučením od rodiny, případně stresové situace při výkonu náročných funkcí a také problémy v určitých životních obdobích mohou vést u některých jedinců k abúzu alkoholu či drog. Dostupnost a úroveň „cen“ OPL v ČR je stále relativně příznivá (14). Příslušníci AČR nejsou separovanou komunitou bez úzkého spojení s civilním sektorem, hrozba průniku drogově závislých nebo osob experimentujících je více než reálná.

II. Význam testování

Rozborem dostupné literatury a na základě kontaktů se zástupci některých armád NATO lze uvést, že z důvodů rozšiřování abúzu drog byly aplikovány různé programy prevence abúzu alkoholu a drog, s kontrolními laboratorními mechanizmy depistáže osob s problematickým užíváním alkoholu a nealkoholových drog (9, 10).

V sedmdesátých až osmdesátých letech dvacátého století nabyl problém konzumace drog v USA celonárodního měřítka. Z toho důvodu bylo nutné přikročit k řešení. V roce 1986 prezident USA podepsal zákonné opatření číslo 12564, kterým se nařizovalo federálním zaměstnancům vyvarovat se drog v zaměstnání i mimo něj jako podmínka zaměstnaneckého vztahu. Dne 11. 7. 1988 byla kongresem USA schválena závazná legislativa k zajištění důvěryhodných a přesných výsledků testů na drogy, o přístupu zaměstnanců k výsledkům testů a vládou organizovaného centralizovaného dozoru nad testováním. Ministerstvo zdravotnictví USA pověřilo Národní institut proti zneužívání drog (NIDA) vypracováním závazných postupů testování a stanovení přípustných koncentrací jednotlivých látek. Původní propozice NIDA, poprvé publikované v dubnu 1988, v poněkud pozměněné podobě převzalo i Ministerstvo obrany USA v Direktivě číslo 1010.1. Prvními testovanými látkami byly marihuana (THC), kokain, opiáty, amfetaminy a phencyklidin (PCP).

U jednotek armády USA rozmístěných v Evropě byl aplikován program ADAPCP (The Alcohol and Drug Abuse Prevention and Control Program) zaměřený na alkohol a drogy. Každý voják je vyšetřován minimálně jedenkrát ročně. Testy jsou zaměřeny obligatorně na cannabis a dvě náhodně vybrané drogy z menu: kokain, opiáty, amfetaminy, LSD, PCP, barbituráty. Díky testování se problém drog v armádě USA z počátku 80. let 20. století podařilo minimalizovat jak na území USA, tak i u jednotek dislokovaných v Evropě.

Z evropských armád je nám známo, že určité formy testování zahájily v průběhu 90. let 20. století například Velká Británie, Francie, Belgie a Německo. Přes národní a resortní legislativu nedošlo do současné doby k prosazení testování na úrovni normativy STANAG.

Jaká je situace v civilním sektoru? Analogem je tzv. Workplace Drug Testing, označovaný jako tzv. „profesní testování“, které je užíváno v některých

zemích například u státních zaměstnanců, v letectví, u větších firem apod. (1, 2, 6, 7, 15).

V České republice byly dosud prováděny jednotlivé studie a projekty spojené s odběry biologického materiálu, avšak vždy anonymně. O jednom z jednorázových projektů referoval Šaroch (11). Na základě laboratorního testování bylo zjištěno u zaměstnanců jednoho velkého průmyslového podniku 5,6 % pozitivních výsledků. Soustavné profesní testování však zahájil až resort Ministerstva vnitra (XII/2003). Na základě resortní legislativy (Vyhláška MV ČR č. 287/2002 Sb.) jsou vyžadovány laboratorní testy zaměřené na tři skupiny OPL u uchazečů k přijetí do služebního poměru u Policie ČR a Hasičského záchranného sboru (4).

Snahou vojenských odborníků, paradoxně především zdravotnických pracovníků, je prosadit obdobné nařízení i v resortu Ministerstva obrany ČR. Do současné doby jsou prováděny epidemiologické, respektive laboratorně-epidemiologické anonymní studie v rámci projektů prevence nebo projektů obranného výzkumu.

III. Současná situace v AČR

Drogová problematika v AČR je řešena komplexně v rámci prevence sociálně nežádoucích (dříve patologických) jevů v gesci sekce personalistiky MO. Zdravotnická služba AČR garantuje sběr a hodnocení údajů cestou několika programů – DROGIS, LABIS, EDIS a DROGLAB. Získané údaje za resort MO jsou poskytovány do celonárodní databáze. Jednalo se především o epidemiologické programy mapující situaci u vojáků základní služby, studentů vojenských škol a vojáků z povolání. V rámci schválené Koncepce prevence sociálně nežádoucích jevů (P – SNJ) na roky 2005–2009 se předpokládá redukce a spojení některých programů, které by odrazily současné potřeby profesionální armády (5).

Forenzní toxikologické analýzy jsou prováděny v současné době ve Vojenském ústavu soudního lékařství (VÚSL) ÚVN. Jedná se o analýzy vzorků podle požadavků Vojenské policie, zaslanou lékaři posádkových ošetřoven, z klinických pracovišť ÚVN a ze sekčního materiálu VÚSL. Určitá část vzorků z terénu je vyšetřována v civilním sektoru, což přináší centrální únik dat a vynakládání dalších finančních prostředků.

Toxikologická laboratoř Ústavu leteckého zdravotnictví ve spolupráci s VÚSL zpracovala v minu-

losti několik projektů obranného výzkumu a výzkumných institucionálních úkolů řešících komplexně problematiku laboratorního testování drog. Odběry vzorků v rámci studií musely být prováděny anonymním způsobem, přesto výstupy projektů pomohly připravit pracoviště k přechodu k praktickému a plošnému testování (9, 10).

V Armádě ČR je dosud platný Rozkaz MO č. 1/1998, který řeší poněkud okrajově testování drog. V současné době (počátek roku 2005) je ve stadiu připomínkového řízení návrh nového rozkazu, vycházejícího z nové koncepce P – SNJ. Naši snahou je navrhnout a inkorporovat laboratorní testování u příslušníků AČR, respektive alespoň u žadatelů k přijetí do vojenských škol a do služebního poměru. Do výše citované legislativní normy bylo navrženo znění: „Vyšetření na přítomnost návykové látky (OPL) se provádí analýzou tělních tekutin, zejména moči a krve, případně i jiných struktur (např. vlasy), odebraných oprávněnou a školenou osobou. Vlastní detekce je prováděna výhradně laboratorním testováním.“

IV. Metodologie testování

Profesní testování má jednoznačná a přísná pravidla, jejichž cílem je zabránit vydání falešně pozitivního nebo falešně negativního výsledku. Oba případy mohou mít značné sociální, politické, ekonomické a právní následky. Správné testování musí být detailně propracováno, schváleno a zveřejněno (legislativní norma, odborná norma). Průběh vyšetření od odběru až po vydání výsledku má logické kroky s kontrolními mechanismy, označované jako Chain of Custody (2, 3, 6, 7, 8, 12, 13).

Prvním krokem je oprávněné nařízení a podrobení se odběru. Následuje kontrola identity jedince, vlastní odběr pod kontrolou osoby stejného pohlaví, jednoduché testy ke zjištění pravosti vzorku, příp. vyloučení nežádoucí manipulace se vzorkem. Po zaprotokolování údajů do listinné formy a označení vzorků je tento transportován oprávněnou osobou do laboratoře. Zde je zkontrolována neporušenost vzorku a jsou porovnány údaje na štítku odběrové nádoby a průvodky. Poté následuje dvoustupňová nezávislá přístrojová analýza. Nejprve jsou analyzovány jednotlivé skupiny OPL imunochemickou metodou. Vzorky s nadlimitním výsledkem jsou podrobeny druhé, konfirmační, vysoce specifické metodě (obvykle GC/MS) (1, 15). Po vyhodnocení potřeb-

ných laboratorních vyšetření jsou výsledky zaznamenány a odeslány nařizovateli odběrů. Po dohodnutou dobu jsou vzorky skladovány ve zmrazené formě pro případ vyžádané reanalýzy. Laborať musí disponovat zkušeným a proškoleným personálem, kvalitní zdravotnickou technikou a dobrou organizací práce. Veškeré postupy jsou prováděny na úrovni správné laboratorní praxe, se všemi kontrolními mechanismy. Je obvykle požadována externí kontrola kvality laboratoře (1, 12, 15).

V. Diskuse, návrh opatření

Pro potřeby profesionální AČR na základě analýzy současných tabulkových počtů a dislokace posádek je podle našeho názoru potřebné jedno resortní, centrální, akreditované, forenzně toxikologické pracoviště vybavené personálně a materiálně, které by bylo zárukou provádění analýz lege artis. Výsledky vyšetření z takového pracoviště jsou právně nepochybnitelné.

Před zahájením testování je v první řadě nutné rozhodnout o celkových počtech vyšetřených osob. Jedná se o politicko-ekonomické rozhodnutí – zda podrobit testování jen uchazeče, dále některé vybrané profese (ČVO) nebo celou armádu, příp. v jakých periodách. V neposlední řadě stanovit postup při pozitivitě výsledků. V případě uchazečů je zavedeno přijímací řízení. U vojáků v činné službě je situace složitější, vyžaduje podrobnou personální a právní analýzu.

Právně důležitým prvkem před započítáním testování je zpracování kvalitního „poučení“ osoby, která je podrobena odběru. V poučení je potřebné provést pochopitelný a jednoznačný právní rozbor nařízení testování, s následky pro daného jedince jak v případech odmítnutí, tak i při pozitivitě výsledku.

Velmi důležitým faktorem je správné provádění odběrů biologického materiálu, které je však možné deklarovat na vojsková zdravotnická zařízení (větší POŠ) a na vojenské nemocnice. K realizaci správného provádění odběrů je nutné odborné zaškolení zdravotnického personálu a vybavení příslušným zdravotnickým materiálem. Výhodou pro činnost zdravotnických pracovníků je fakt, že nařizovatel odběrů (velitel, vojenský policista) musí zabezpečit administrativně kontrolní mechanismus a transport vzorků.

U profesních testů je obvyklé přidělení kódového označení (čísla) každé vyšetřované osobě. Vzor „putuje“ z místa odběru přes laboratorní analý-

zu až k odevzdání výsledku pod tímto kódem. Rozkódování provádí odpovědná osoba, kterou je jediné nařizovatel odběru.

Propojení míst odběru vzorků a toxikologické laboratoře zajišťují transportní systémy, které musí být pravidelné, spolehlivé a vybavené potřebnou technikou k uchovávání stabilních podmínek. Systém byl např. dobře rozpracován v resortu MV, kdy automobilovým kurýrem, vybaveným elektrickými převozovými chladicími boxy, je prováděn denní svoz biologického materiálu, při spojení všech jednotlivých krajských zdravotnických pracovišť.

Vhodná volba skupin OPL, které budou podléhat sledování, a stanovení CUT OFF limitů je nejtěžším úkolem. Závisí nejen na odborném pohledu, ale rovněž na ekonomických možnostech resortu. Na výši CUT OFF hodnot závisí možný počet falešně negativních výsledků a množství konfirmací screeningem zachycených vzorků. Obvykle sledované skupiny OPL jsou opiáty, cannabinoidy a budivé aminy (amfetamin, metamfetaminy). Na základě epidemiologických dat získaných v AČR je nutné zvažovat rovněž testování na přítomnost kokainu (5).

VI. Závěr

Autoři navrhuji provádění vstupních laboratorních toxikologických vyšetření u všech žadatelů do služebního poměru a studentů vojenských škol zaměřené na 3–4 skupiny OPL. Podle ekonomických možností by bylo vhodné provádět rovněž námatkové testy u všech vojáků v cyklu 1–3 roky se stejnými skupinami látek. Minimálně je však nutné testovat osoby před nástupem do zahraniční mise a po návratu.

Pro potřeby testování je zapotřebí provést úpravy v resortní legislativě, vydat odbornou směrnici o způsobu provádění testování v AČR, včetně navržení CUT OFF limitů. Dále odborně vyškolit personál zdravotnických zařízení provádějící odběry, zabezpečit svoz vzorků a ustanovit centrální resortní toxikologické pracoviště oprávněné provádět analýzy a vydávat výsledky. Na základě výše ekonomické podpory rozhodnout o rozsahu a periodicitě testování v AČR.

Literatura

1. BALÍKOVÁ, M. Vývojové trendy toxikologických vyšetření. *Soud. Lék.*, 2004, roč. 49, č. 1, s. 7–10.
2. BENSINGER, PB. A Practical Approach to Drugs in the Workplace. *Excerpts from Behavioral Sciences and the Law*, 1985, vol. 3, no. 4, p. 441–453.
3. DRUMMER, OH. – LEWIS, JH. Proficiency Programs and Accreditation in Forensic Toxicology: The Australian Experience. In *Programme and Abstracts*, p. 105. 39th Annual International Meeting TIAFT, Prague, 2001.
4. DURIŠ, P. Návykové látky a policie. *Bulletin NPC*, 2004, roč. 10, č. 4, s. 38–39.
5. Koncepce prevence sociálně nežádoucích jevů na období 2005–2009. Ministerstvo obrany ČR, 2005.
6. Manual on Prevention of Problematic Use of Substances in the Aviation Workplace. Doc. 9654-AN/945, ICAO. 1995.
7. QUAY, CS. Drug and Alcohol Testing. *Aviat. Space Environ. Med.*, 1996, vol. 67, no. 4, p. 391–392.
8. Recommend Methods for the Detection and Assay of Heroin, Cannabinoids, Cocaine, Amphetamine, Metamphetamine and Ring- Substituted Amphetamine Derivates. *Manual for Use by National Laboratories*. United Nations, 1995. 88 p.
9. SOKOL, M. – FUSEK, J. – BAJGAR, J., et al. *Pilotní studie laboratorního testování příslušníků AČR na návykové látky (drogy)*. Publikace č. 392. Praha, Ústav leteckého zdravotnictví, 1999. 123 s.
10. SOKOL, M. – STRÍBRNÝ, J. *Průkaz omamných a psychotropních látek (drog) metodou hmotnostní spektrometrie*. Publikace č. 399. Praha, Ústav leteckého zdravotnictví, 2001. 60 s.
11. ŠAROCH, V. Nealkoholová toxikomanie v pracovním procesu. In *Sborník ze semináře grantového úkolu G-004*. Praha, Policejní akademie, 2002, s. 99–102.
12. United Kingdom Laboratory Guidelines for Legally Defensible Workplace Drug Testing. Version 1,0. Publ. in <http://www.londontox.org.uk/wdte.pdf>
13. Urinalysis Coordinator Handbook, 5350.4A, Sept. 1988, 27 p.
14. VANĚČEK, M. Prevalence a incidence léčených uživatelů drog a kategorizace drog – I. pololetí 2004. *Bulletin NPC*, 2004, roč. 10, č. 4, s. 40–44.
15. WENNING, R. Drugs and Driving Problems in Europe. In *Toxicological Workshop EMCDDA*, Praha, 2002.

Korespondence: Pplk. MUDr. Miloš Sokol
Vojenský ústav soudního lékařství
Ústřední vojenská nemocnice
U Vojenské nemocnice 1200
169 02 Praha 6
e-mail: milos.sokol@uvn.cz

Do redakce došlo 22. 2. 2005